

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย

การเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร¹ เป็นการเติบโตแบบเมืองเอกนคร (PRIMATE CITY) โดยปราศจากเมืองบริวาร เพราะกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง การบริการ การพาณิชย์ และการศึกษา เมืองท่าซึ่งรวมธุรกิจและกิจการมานานาประการเข้าไว้ด้วยกัน จึงทำให้กรุงเทพมหานครค่อย ๆ แปรสภาพจากความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย เป็นเมืองแบบแม่เหล็ก (MAGNET CITY) ซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขัน ดังนั้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา กรุงเทพมหานครประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจสังคม และความเป็นอยู่ของชุมชนเมืองโดยตรง ดังนั้นภาครัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการขยายตัวของประชากร และการย้ายถิ่นของประชากร ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) สาระสำคัญของแผนฯ.มุ่งที่จะแก้ไขความแตกต่างระหว่างพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมือง โดยการกำหนดนโยบายการลดอัตราการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และแผนพัฒนาฯ.ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) นั้นภาครัฐได้มุ่งในประเด็นการกระจายตัวของประชากรที่ไม่สมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น โดยพัฒนาเมืองหลักและเมืองรองเพื่อชลอการเจริญเติบโตทางพื้นที่และเศรษฐกิจ เพื่อส่งเสริมนโยบายการเจริญไปสู่ภูมิภาค สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1, 2 และ 3 นั้น ภาครัฐบาลไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากรไว้ แต่มุ่งในด้านการจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานสำหรับประชาชน ในด้านการคมนาคม การศึกษา การพลังงาน การชลประทาน เป็นต้น การย้ายถิ่นฐานของประชาชนในชนบทสู่ตัวเมืองหลวง ซึ่งเป็นแหล่งงานทำให้เกิดปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรในกรุงเทพอย่างรวดเร็ว อันมีผลเชื่อมโยงถึงปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดการบุกรุกที่ดินซึ่งเป็นทั้งที่ดินภาครัฐ และเอกชนที่ปล่อยทิ้งว่างไม่ได้ใช้ประโยชน์ มาปลูกสร้างเพิงพักพิงชั่วคราว และขยายตัวมากขึ้น โดยที่ภาครัฐมิได้เข้ามาควบคุม เนื่องจากความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย และฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอนของประชาชน เป็นเหตุให้ประชาชนไม่มีการปรับปรุงที่อยู่

¹ เอกรินทร์ อนุกุลยุทธธณ , "แนวโน้มการพัฒนาที่อยู่อาศัยใน กทม," วารสารวิศวกรรมโยธาและการก่อสร้าง มก 1, ฉบับที่3 (ธันวาคม 2529) : 318-320.

อาศัยของตนเอง ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง แข็งแรง และถูกสุขลักษณะ ประกอบกับการขาดแคลน สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยเหล่านั้นอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมลง มีสภาพแออัด และเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค ซึ่งในปัจจุบันชุมชนแออัดได้เพิ่มจำนวนขึ้นถึง 843 ชุมชน² จำนวน 145,943 หลังคาเรือน หรือ จำนวน 207,948 ครอบครัว จำนวนประชากรรวม 1,164,509 คน คิดเป็นร้อยละ 14.56 ของประชากรในกรุงเทพมหานคร

ชุมชนแออัดคลองเตย เป็นชุมชนแออัดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย³ อายุกว่า 50 ปี มีผู้อยู่อาศัย กว่า 70,000 คน อาศัยอยู่ในพื้นที่ของการท่าเรือแห่งประเทศไทย โดยการท่าเรือฯ ได้มีความพยายามที่จะไล่อพยพชาวชุมชนออกจากพื้นที่ ตั้งแต่ปี 2510 แต่ในขณะที่เดียวกันการท่าเรือฯ ก็ต้องการแรงงานราคาถูกในการขนถ่ายสินค้าและให้บริการ จึงทำให้แรงงานเหล่านั้นสร้างที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการท่าเรือฯ ต้องแก้ปัญหาในการไล่อพยพชาวชุมชนในพื้นที่ ที่การท่าเรือต้องการให้ขยายกิจการของการท่าเรือฯ โดยได้รับความร่วมมือจากการเคหะแห่งชาติ ในการที่จะแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย และประสานประโยชน์ให้กับการท่าเรือฯ โดยในระยะแรกในปี 2521 เป็นการรื้อย้ายชาวชุมชนคลองเตย เข้าอยู่อาศัยในอาคารเช่าแบบแฟลต ระยะที่ 1 จำนวน 1,126 หน่วย ในปี 2521 และ 972 หน่วย ในปี 2523⁴ และก่อสร้างแฟลตระยะที่ 2 ในที่ดินเช่าของ การท่าเรือฯ 37 ไร่ จำนวน 1,440 หน่วย⁵ แต่การอยู่อาศัยในแฟลตไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากความไม่คุ้นเคยในการอยู่อาศัย และขนาดพื้นที่ไม่สามารถขยายตัวได้ ถ้ามีสมาชิกครอบครัวเพิ่มขึ้น ทำให้บางห้องพักมีความแออัดในการอยู่อาศัย ชาวชุมชนจึงได้พยายามที่จะกลับมาอยู่ในชุมชนเดิม ต่อมาในปี 2525 การท่าเรือฯ ได้จัดแบ่งที่ดินในโครงการคลองเตย 70 ไร่ ให้การเคหะฯ เช่า เพื่อปรับปรุงสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และแบ่งเป็นที่ดินแปลงย่อย 1,083 แปลง เพื่อให้ชาวชุมชนสามารถสร้างที่พักอาศัยได้เอง แต่มีระเบียบและถูกสุขลักษณะมากกว่าเดิม และได้รื้อย้ายชาวชุมชนที่อยู่กันอย่างกระจัดกระจายเข้ามาอยู่ในโครงการ โดย

² การเคหะแห่งชาติ, ฝ่ายปรับปรุงชุมชนแออัด, รายงานผลการสำรวจชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การเคหะฯ, 2540) , หน้า 9.

³ การเคหะแห่งชาติ, "โครงการนำร่องพัฒนาชุมชนตัวอย่างคลองเตย" เอกสารประกอบการหารือ ระเบียบวาระที่ 3.2 ณ.ตึกสันติไมตรี (หลังใน) ทำเนียบรัฐบาล 13 มีนาคม 2540. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁴ คณะกรรมการศึกษาความเป็นไปได้ การเคหะแห่งชาติ , "รายงานการศึกษาความเป็นไปได้โครงการปรับปรุงชุมชนแออัดคลองเตย " 11 ตุลาคม 2525.

⁵ การเคหะแห่งชาติ , "การแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดคลองเตย " มีนาคม 2536.

จัดให้เขาช่วงที่ดินต่อ และปรับปรุงในที่ดินเดิม ในบริเวณ โซน 1,2 และ3 ตามโครงการปรับปรุงชุมชนแออัดคลองเตย ต่อมาเมื่อ 26 มิถุนายน 2532 ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ดำริให้การเคหะแห่งชาติปรับปรุงพื้นที่ชุมชนแออัดทั้งหมด โดยการสร้างที่อยู่อาศัยเป็นแฟลต ให้ประชาชนอยู่อย่างถาวร การเคหะแห่งชาติได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี เมื่อ 7 พฤศจิกายน 2532 ให้ดำเนินโครงการพัฒนาเคหะชุมชนระยะที่ 3 โดย จัดสร้างแฟลต จำนวน 4,200 หน่วย ในที่ดินบริเวณ โซน 2 และ3 และจัดสร้างโครงการพิเศษในพื้นที่ โซน 1 เพื่อหารายได้คืนเงินยืมรัฐบาล ต่อมาในปี 2533 การทำเรื่องฯ ขอบทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เกี่ยวกับโครงการคลองเตยระยะที่ 3 เพราะประสบปัญหาขาดพื้นที่รองรับปริมาณสินค้า และไม่เห็นด้วยในการจัดพื้นที่บริเวณ โซน 1 ในการจัดพื้นที่เชิงธุรกิจ จึงมีการทบทวนและจัดทำโครงการใหม่ตามแนวทางดังนี้

โครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3⁶ เป็นโครงการที่ดำเนินงานตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2536 โดยการจัดสร้างแฟลตเช่าในพื้นที่การทำเรือ จำนวน 1,680 หน่วย และจัดที่ดินแปลงโล่ง จำนวน 3,120 หน่วย ในบริเวณที่ดินชานเมือง โดยแบ่งเป็นโครงการวีรพล 3 จำนวน 980 แปลง โครงการหนองจอก ถนนมิตรไมตรี 2,140 แปลง เป็นการจัดแบ่งแปลงที่ดิน แปลงละ 20 ตารางวา พร้อมสาธารณูปโภค รองรับชาวคลองเตยที่จะรื้อย้ายออกจากพื้นที่ที่ทำเรือฯ. โครงการจะปรับปรุงเพื่อใช้ในกิจการการทำเรือฯ. ในด้านการให้บริการสินค้าที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเพื่อแก้ปัญหาการจราจรภายในบริเวณการทำเรือฯ. โดยมอบหมายให้การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการจัดสร้างที่อยู่อาศัย แต่โครงการพัฒนาคลองเตยระยะที่ 3 ดังกล่าวก็มีปัญหาในการดำเนินการ เนื่องจากผู้ดำเนินการโครงการเป็นการทำเรือฯ.แต่เพียงฝ่ายเดียว ขาดประสบการณ์ในการแก้ปัญหา และมองปัญหาเพียงด้านเดียว ต้องการพื้นที่คืนเพื่อใช้ประโยชน์ ขาดการมองปัญหาในด้านอื่นๆ ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในการที่จะรื้อย้ายชาวชุมชนออกจากพื้นที่ ตามโครงการพัฒนาคลองเตยระยะที่ 3 มีการเรียกร้องที่จะอยู่อาศัยในที่เดิม ทำให้โครงการมีแนวโน้มที่จะดำเนินการไม่ได้ ดังนั้นการเคหะแห่งชาติจึงได้พยายามที่จะปรับปรุงโครงการพัฒนาคลองเตย ระยะที่ 3 ใหม่ โดยเน้นการพัฒนาในทุกด้าน โดยใช้พื้นที่เป็นเป้าหมาย และให้ชุมชนเป็นแกนกลางในการพัฒนา ในด้านการจัดระเบียบพื้นที่ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด เศรษฐกิจชุมชน การศึกษา เด็ก เยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ โดยให้หน่วยงานและองค์กรชุมชนที่มีประสบการณ์ มามีส่วนร่วมเพื่อปรับปรุงโครงการพัฒนาเคหะชุมชน

⁶ การเคหะแห่งชาติ, "ความก้าวหน้าและประเด็นปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานโครงการคลองเตยระยะที่ 3 " ระเบียบวาระการประชุมที่ 2.1 ณ.ทำเนียบรัฐบาล 19 สิงหาคม 2540.

คลองเตยระยะที่ 3 เป็นโครงการนำร่องพัฒนาชุมชนคลองเตย⁷ เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2539 ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้มอบหมายให้การเคหะแห่งชาติดำเนินโครงการนำร่องพัฒนาชุมชนคลองเตยให้เป็นชุมชนตัวอย่างของการพัฒนาชุมชนเมือง ที่มุ่งให้ชาวชุมชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา รวมทั้งตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องร่วมสนับสนุนโครงการ โดยใช้กระบวนการพหุภาคี ให้ทุกฝ่ายสร้างเป้าหมายร่วมกันร่วมกันในบรรยากาศของความเป็นมิตร และพิจารณาแผนงานโครงการคลองเตยระยะที่ 3 ของการทำเรือฯควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้เกิดการประสานและดำเนินงานอย่างสอดคล้อง และเชื่อมโยงกันต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ทั้งสองโครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ บังเกิดผลตามเป้าหมาย⁸

ในการจัดหาที่อยู่ใหม่ให้ชาวชุมชนแออัดคลองเตย ตามโครงการพัฒนาคลองเตยระยะที่ 3 ในส่วนการจัดซื้อที่ดินแปลงโล่งชานเมือง เพื่อจัดสร้างสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ พร้อมแบ่งที่ดินแปลงย่อย แปลงละ 20 ตารางวา ให้ชาวชุมชนสร้างบ้านอยู่อาศัยเอง โดยเป็นการให้ที่ดินแบบให้เปล่า ในโครงการวีรพล 3 เริ่มดำเนินโครงการ ตั้งแต่ ปี 2536 จัดสร้างสาธารณูปโภคและแบ่งแปลงที่ดินแล้วเสร็จ ดำเนินการรื้อย้ายชาวชุมชนมาตั้งแต่ ปี 2539 จนถึงปัจจุบัน⁹ เป็นระยะเวลาประมาณ 3 ปี มีผู้เข้าอยู่อาศัย ประมาณครึ่งหนึ่งของโครงการ ในการจัดหาที่ดินเพื่อรื้อย้ายชาวชุมชนมาอยู่อาศัยในแถบชานเมืองนี้ มีผลให้ชาวชุมชนอยู่ไกลจากแหล่งที่อยู่เดิมเป็นระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร (จากชุมชนคลองเตย ถึง ชุมชนวีรพล3) ซึ่งอาจมีผลกระทบกับการเดินทางจากแหล่งงานเดิม ซึ่งเป็นฐานรายได้หลักของชาวชุมชนแออัด และมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากเดิม ทั้งในด้าน ทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ ดังนั้นการศึกษาผลของการรื้อย้ายชุมชนไปในที่ตั้งใหม่นั้นมีความจำเป็นเพื่อที่จะได้ทราบ ผลดี และผลเสียของการดำเนินโครงการในลักษณะนี้ เพื่อให้เกิดการพัฒนา และปรับปรุงให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยมากขึ้น ตรงกับความต้องการของชาวชุมชน และเพื่อเป็นแนวทางให้การเคหะแห่งชาติและภาครัฐฯ. ในการรื้อย้ายและปรับปรุงชุมชนอื่นๆต่อไป

⁷ การเคหะแห่งชาติ, "โครงการนำร่องพัฒนาชุมชนตัวอย่างคลองเตย" เอกสารประกอบการหารือ ระเบียบวาระที่ 3.2 .(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁸ การเคหะแห่งชาติ , "โครงการนำร่องพัฒนาชุมชนคลองเตยและกลไกประสานดำเนินการ" เอกสารประกอบการประชุมวาระที่ 2.3 ณ.ทำเนียบรัฐบาล 19 สิงหาคม 2540.(เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁹ การทำเรือแห่งประเทศไทย, "โครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 " (เอกสารตีพิมพ์เผยแพร่)

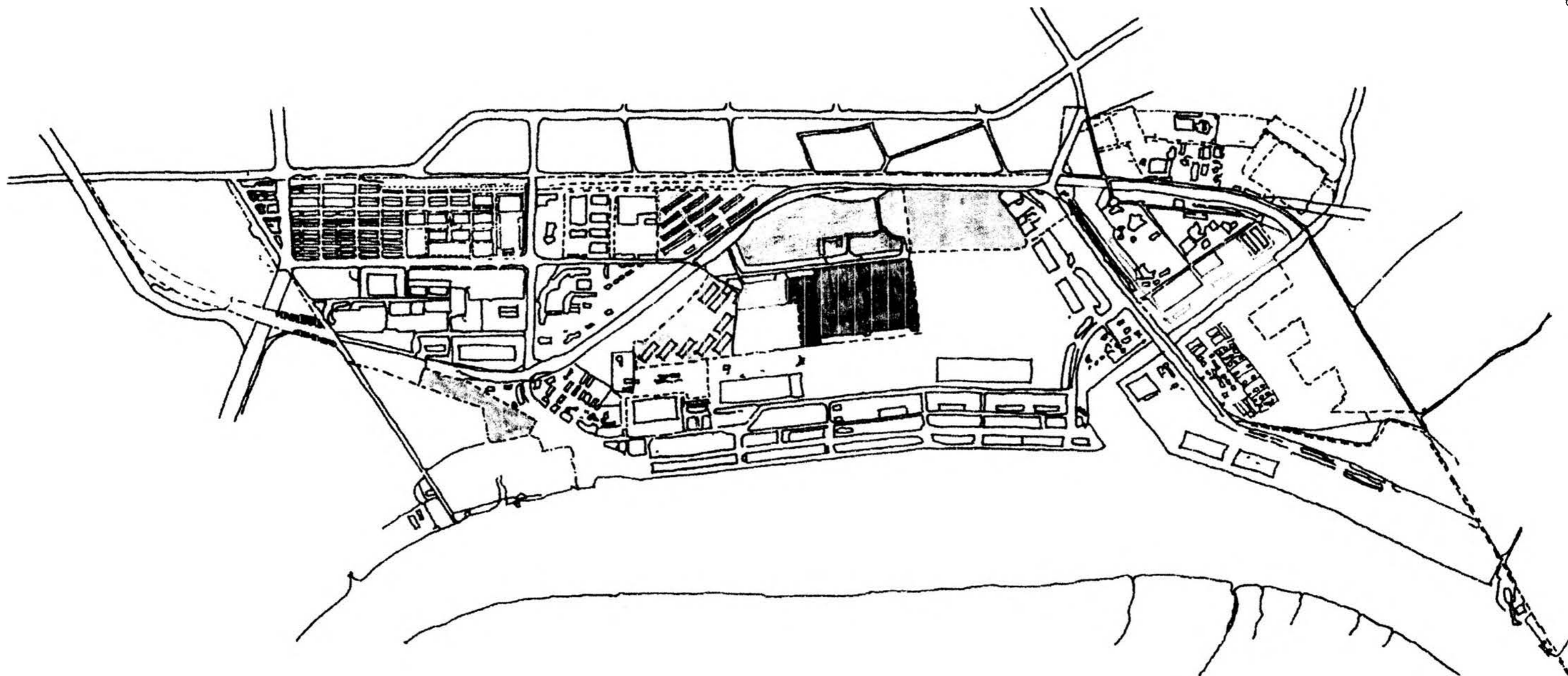
วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาผลการรื้อย้ายชาวชุมชนแออัดคลองเตยไปชุมชนวีรพล 3 ตามโครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 โดยเน้นการศึกษา ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนวีรพล 3
2. เพื่อศึกษาผลโครงการในการรื้อย้ายชุมชนแออัดสู่ชานเมืองในด้านต่าง ๆ
 - การเข้าอยู่อาศัยในโครงการ
 - การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ และ การย้ายถิ่น
 - สภาพเศรษฐกิจและการดำรงชีพ
 - การจัดสร้างที่อยู่ชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่
 - การจัดสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานของชาวชุมชน
 - การจัดการดูแลชุมชน และบทบาทขององค์กรชุมชน
3. ศึกษาขบวนการรื้อย้ายชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมสู่ชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการรื้อย้าย เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขและเสนอแนะ การปรับปรุงชุมชนแออัดโดยวิธีรื้อย้ายไปอยู่ในที่ใหม่ (Slum Relocation)

ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการรื้อย้ายชาวชุมชนคลองเตยไปโครงการวีรพล3 เนื้อที่ 91 ไร่ ตามโครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมายในการรื้อย้ายมีดังนี้

- ชาวชุมชนแออัดคลองเตยที่ปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยในที่ดิน ของการทำเรือแห่งประเทศไทย บริเวณล๊อค 7-12 (ประมาณ 600 หลังคาเรือน)
- ชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 คือ
 - ชุมชนโซน 2 บริเวณ เกาะลา-ปลายนา (ประมาณ 66 หลังคาเรือน)
 - ชุมชนโซน 3 บริเวณ หัวโค้ง-ร่มเกล้า (ประมาณ 312 หลังคาเรือน)

ผังบริเวณชุมชนแออัดในที่ดินการทำเรือแห่งประเทศไทย

- บริเวณชุมชนริมทางรถไฟของนทรีย์ เนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ จำนวน 300 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนตลาดปิ้ง เนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ จำนวน 61 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนวัดคลองเตยใน 1-2 เนื้อที่ประมาณ 22 ไร่ จำนวน 533 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนพัฒนาใหม่ (คลังอโยธยา) เนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ จำนวน 900 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนสวนอ้อย เนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ จำนวน 200 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนลือก 1-6 (โซน 1) เนื้อที่ประมาณ 77 ไร่ จำนวน 1,963 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนปลายนา (โซน 2) เนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ จำนวน 59 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนร่มเกล้า-หัวโค้ง เนื้อที่ประมาณ 26 ไร่ จำนวน 1,035 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนลือก 7-12 เนื้อที่ประมาณ 45 ไร่ จำนวน 600 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชนโรงหมู เนื้อที่ประมาณ 31 ไร่ จำนวน 610 หลังคาเรือน
- บริเวณชุมชน 70 ไร่ เนื้อที่ประมาณ 66 ไร่ จำนวน 1,083 หลังคาเรือน (กคช. จัดให้เช่าแปลงที่ดิน)

บริเวณที่ กคช. และ กทท. ได้ก่อสร้างอาคารแฟลตตามโครงการ

- บริเวณอาคารแฟลต (1-10) กคช. สร้างจำนวน 2,098 หน่วย
- บริเวณอาคารแฟลต (11-18) กคช. สร้างจำนวน 1,440 หน่วย
- บริเวณอาคารแฟลต (19-22) กทท. สร้างจำนวน 480 หน่วย
- บริเวณอาคารแฟลต (23-24) กทท. สร้างจำนวน 430 หน่วย

แผนผัง 1 แสดงชุมชนแออัดคลองเตยในที่ดินของการทำเรือแห่งประเทศไทย

ที่มา : การทำเรือแห่งประเทศไทย

การพิจารณาเลือกชุมชนศึกษาเป็นกรณีตัวอย่าง

เป็นโครงการที่อยู่อาศัยที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ และเริ่มมีการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยแล้วประมาณ 40 เปอร์เซนต์ อยู่อาศัยแล้วประมาณ 3 ปี (ตั้งแต่ มีนาคม 2539) สามารถเปรียบเทียบความรู้สึกของผู้อยู่อาศัยในชุมชนใหม่ในด้านต่าง ๆ เปรียบเทียบกับการอยู่อาศัยในชุมชนเดิม

ที่ตั้งโครงการใหม่ห่างไกลจากชุมชนเดิมมาก ทำให้มีผลต่อการเดินทางไปทำงานยังแหล่งงานเดิม และความสามารถในการเดินทางไปยังแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เดียวกันที่ตั้งโครงการใหม่เหมาะแก่การขยายตัวในอนาคต และยังมีการพัฒนาทางด้านการคมนาคมเพื่อให้การเดินทางเข้าสู่แหล่งงานในย่านใจกลางเมือง สะดวกยิ่งขึ้น

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. การศึกษาเบื้องต้น

วัตถุประสงค์ในการศึกษานี้ เพื่อให้ทราบถึงปัญหา และสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม และให้ทราบถึงแนวคิดในการที่จะพัฒนารูปแบบที่อยู่อาศัย และปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนเอง โดยรวบรวมจากข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ข้อมูลที่ศึกษาประกอบไปด้วย ข้อมูลทางด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และประชากร การลงทุนแหล่งงาน เป็นต้น

2. การสำรวจและวิจัย

การศึกษานี้เป็นการสำรวจความเป็นอยู่ทางด้านกายภาพของที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ความพึงพอใจในการอยู่อาศัย และความสะดวกในการไปทำงาน เพื่อที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับการอยู่อาศัย ในชุมชนที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุง และการพัฒนาชุมชนแออัดต่อไป ขั้นตอนในการวิเคราะห์วิจัยนี้ ใช้เครื่องมือในการศึกษา 2 ประเภท คือ

2.1 การใช้แบบสอบถาม (QUESTIONNAIRE)

เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับทางสภาพกายภาพ ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ด้านอาชีพ ประชากร ตลอดจนทัศนคติต่อรูปแบบที่อยู่อาศัย รวมถึงการตรวจสอบลักษณะผังของบ้านในชุมชนเดิม

2.2 การลงสำรวจภาคสนาม (FIELD WORK)

เพื่อที่จะได้ข้อมูลสภาพความเป็นอยู่ทางด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่อาศัยเดิม และชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป โดยใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- 2.2.1 การสัมภาษณ์แบบใกล้ชิด โดยการเลือกสุ่มตัวอย่างจากผู้ตอบแบบสอบถามที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน ให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากแบบสอบถามในประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษายิ่งขึ้น
- 2.2.2 การสัมภาษณ์ระดับผู้บริหารงานนโยบาย และผู้ปฏิบัติงานดูแลโครงการวิชรพล ทั้งภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้ทราบบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ กับโครงการวิชรพล-รามอินทรา
- 2.2.3 การสังเกต เป็นการรวบรวมข้อมูลทางกายภาพของชุมชน ในด้านลักษณะที่อยู่อาศัย สภาพการอยู่อาศัย การคมนาคม และอื่นๆ
- 2.2.4 การบันทึกภาพถ่าย เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางกายภาพอย่างหนึ่งที่สามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพได้เด่นชัด โดยการบันทึกภาพถ่ายเป็นระยะ โดยทิ้งระยะห่างทุก 1 เดือน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยสามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

- 3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (PRIMARY DATA) หรือข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์แบบใกล้ชิดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ โครงการวิชรพล-รามอินทรา การสำรวจพื้นที่ ที่ตั้งโครงการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ การสังเกต (OBSERVATION) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในชุมชน
- 3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (SECONDARY DATA) เป็นข้อมูลที่ศึกษาไว้แล้ว เช่นเอกสารรายงานทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารในห้องสมุดต่างๆ เช่น ห้องสมุดการเคหะแห่งชาติ ห้องสมุดสถาบัน AIT และอื่นๆ เป็นต้น

กลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาในครั้งนี้ได้กำหนดประชากรเป้าหมายที่ชัดเจน คือผู้ที่ร้อยย้ายจากชุมชนแออัดคลองเตย ไปสู่โครงการวิชรพล-รามอินทรา โดยจำนวนที่ดินที่แบ่งแปลงย่อยในโครงการวิชรพล-รามอินทรา

ทั้งสิ้นจำนวน 980 แปลง แต่เนื่องจากโครงการยังดำเนินการซื้อขายไม่เสร็จสิ้นทำให้ ณ. ปัจจุบันมีผู้ได้รับสิทธิ์ในที่ดินแปลงย่อยทั้งสิ้นจำนวน 730 แปลง และชาวชุมชนในพื้นที่โครงการ ได้เข้าปลูกสร้างที่พักอาศัยในพื้นที่โครงการวิชรพลแล้วจำนวน 390 ราย (จากการสำรวจตามแผนผัง 3) ดังนั้นการเลือกกลุ่มตัวอย่างจึงอาศัยการคัดเลือกทางสถิติ โดยใช้หลักตามทฤษฎีของ Yamane¹⁰ ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 % ของจำนวน 335 หลังคาเรือน ของประชากรที่อยู่อาศัยในโครงการ ณ. ปัจจุบันที่ทำการสำรวจ และวิจัย กำหนดให้มีความคลาดเคลื่อนเท่ากับ +5 %

นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชนแออัด หมายถึง บริเวณพื้นที่ที่มีสภาพ ไม่ถูกสุขลักษณะ มีน้ำขังอับชื้น หรือสกปรก มีอาคารและผู้อยู่อาศัยกันอย่างแออัด อันเป็นอันตราย แก่สุขภาพ อนามัยและความปลอดภัย หรือเป็นแหล่งที่อาจก่อให้เกิดการกระทำที่ขัดกับกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน¹¹ แต่เดิมทางการบัญญัติเป็นคำว่า แหล่งเสื่อมโทรม ซึ่งฟังดูเป็นการมองชุมชนในแง่ลบ จึงมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ให้ดีขึ้น

ความมั่นคงในการอยู่อาศัย หมายถึง การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินและที่อยู่อาศัยมีสิทธิ์ในการอยู่อาศัยอย่างถาวร หรือ สามารถเช่าในระยะเวลานานพอที่เจ้าของบ้านจะปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนเองไม่ให้เกิดเป็นแหล่งเสื่อมโทรม

ชุมชนที่อยู่อาศัยเดิม หมายถึง กลุ่มผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดคลองเตยในปัจจุบัน หรือเคยอยู่ก่อนที่จะย้ายเข้ามาอยู่ในโครงการวิชรพล รามอินทรา

ชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ หมายถึง กลุ่มผู้ที่ย้ายจากชุมชนคลองเตย มาเช่าอยู่ในโครงการวิชรพล รามอินทรา ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ

การปรับปรุงชุมชนแออัด ในการปรับปรุงชุมชนแออัดตามเป้าหมายของการเคหะแห่งชาติมีแนวทางในการดำเนินงานในรูปแบบต่างๆตามความเหมาะสมดังนี้

1. โครงการจัดหาที่อยู่ใหม่ เป็นการเน้นความมั่นคงในการอยู่อาศัย การมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัย เจ้าของที่ดิน ภาครัฐและเอกชน โดยมีวิธีในการดำเนินการดังนี้

¹⁰ พนิชา สังข์เพชร , "การเขียนวิทยานิพนธ์," เอกสารในการสัมมนาเรื่องการทำวิทยานิพนธ์อย่างมีคุณภาพ เสนอที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 5 สิงหาคม 2537. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹¹ การเคหะแห่งชาติ, ฝ่ายปรับปรุงชุมชนแออัด, การปรับปรุงชุมชนแออัด (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การเคหะฯ), หน้า 1.

การรื้อย้ายชุมชนไปอยู่ในที่ใหม่ (SLUM RELOCATION) หมายถึง เป็นการย้ายชุมชน แอ้อออกจากพื้นที่เดิมไปอยู่ในที่ดินผืนใหม่ โดยการเคหะแห่งชาติเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาที่อยู่ใหม่ให้กับผู้อยู่อาศัย ให้ได้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือสามารถเช่าระยะยาว โดยมีการจัดเตรียมแบ่งแปลงที่ดิน และพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานทาง ด้านเศรษฐกิจและสังคม เบื้องต้นให้เพียงพร้อม

การประสานประโยชน์ทางที่ดิน (LAND SHARING) เป็นการแบ่งปันที่ดินกันระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัย โดยการเคหะแห่งชาติเข้าไปเป็นศูนย์กลางเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินให้แบ่งปันที่ดินบางส่วนของชุมชน ขายให้กับผู้อยู่อาศัยในราคาถูก หรือให้เช่าในระยะยาวเพื่อเจ้าของที่ดินจะได้ใช้ที่ดินส่วนที่ต้องการไปทำประโยชน์ได้ จากนั้นการเคหะฯ จะนำที่ดินมาจัดผัง แบ่งแปลงให้ผู้อยู่อาศัยได้เป็นกรรมสิทธิ์ หรือเช่าในระยะยาว และทำการปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ พัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ให้กับผู้อยู่อาศัยผ่นชำระต่อไป

การปรับผังและแบ่งแปลงที่ดินในที่ดินเดิม (SLUM REBLOCKING) ในชุมชนที่มีปัญหา การครอบครองที่ดิน หรือต้องการปรับสภาพการใช้ที่ดินของชุมชนใหม่ การเคหะแห่งชาติ จะเข้าไปเป็นศูนย์กลางเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยการซื้อจากเจ้าของที่ดิน หรือเช่าในระยะยาว จากนั้นจัดการแบ่งแปลงที่ดิน และให้กรรมสิทธิ์ผู้อยู่อาศัยได้ครอบครองที่ดินโดยถือหลักโครอยู่ตรงไหนก็อยู่ตรงนั้น หรือขยับขยายเพียงบางส่วนเมื่อจำเป็นจริงๆ เพื่อให้เกิดความเดือดร้อนน้อยที่สุด และทำการปรับปรุงสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ให้ดีขึ้น

การรื้อและสร้างใหม่ในที่ดินเดิม (RECONSTRUCTION) เป็นการปรับปรุงชุมชนที่เสื่อมโทรมโดยวิธีการรื้อและพัฒนาที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ในพื้นที่เดิม โดยให้ผู้อยู่อาศัยมีกรรมสิทธิ์ในการเช่าซื้อหรือเช่าระยะยาวต่อไป

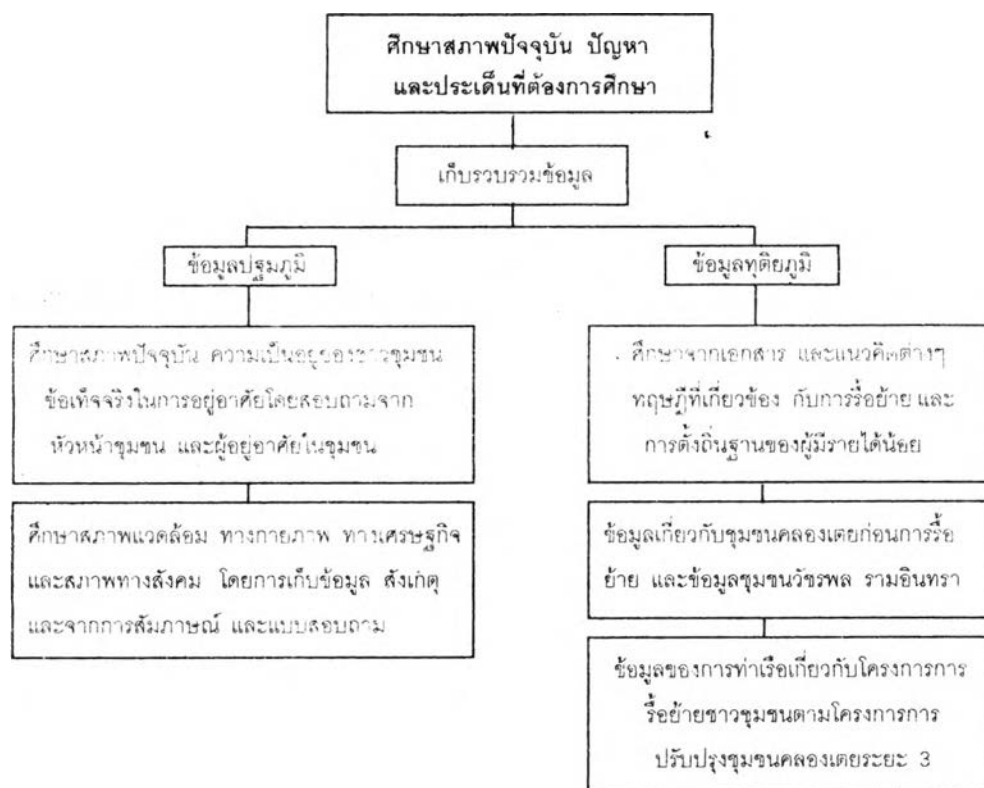
2. โครงการปรับปรุงในที่ดินเดิม
3. โครงการพัฒนาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ โครงการ วัชรพล รามอินทรา
2. ทำให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชนที่อยู่อาศัยเดิม ซึ่งย้ายเข้าอยู่อาศัยในชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ ตามโครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตย ระยะที่ 3

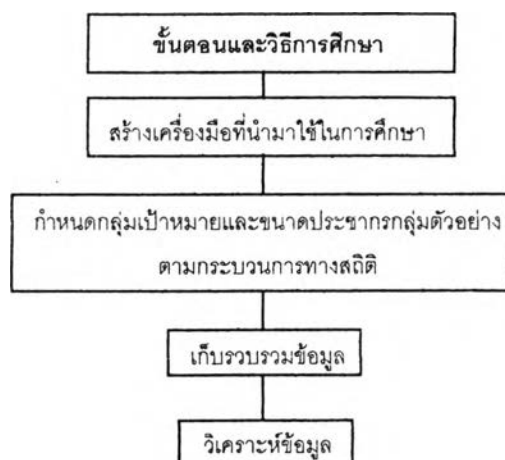
3. เพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคของขบวนการรื้อย้ายชุมชน จากชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมไปชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงขบวนการ การรื้อย้ายชุมชนให้ประสบผลสำเร็จมากขึ้นต่อไป
4. เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงการรื้อย้ายชุมชนแออัด โดยวิธีการจัดหาที่อยู่ใหม่ ให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับชาวชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมที่เตรียมจะรื้อย้ายต่อไป

แผนแสดงขั้นตอนการวิจัย ขั้นตอนที่ 1

ปรับปรุงจาก การบรรยายของ รศ.มานพ พงศทัต ในวิชาปฏิบัติการ เคนการ 3 เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2540.

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนและวิธีการศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการสรุปและเสนอแนะ

ปรับปรุงจาก การบรรยายของ รศ.มานพ พงศทัต ในวิชาปฏิบัติการ เคหการ 3 เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2540.

ผังแสดงขอบเขตและแนวทางในการดำเนินการวิจัย

